मथुरायां प्रिया विष्णोर्यावन्नायाति बोधनी ॥
संसारदावतप्तानां कामसौख्यपिपासिनाम् ।
श्रीकृष्णपादपद्मस्य सान्निध्यं शीतलं गृहम् ॥
भवपान्थजनानां वै प्रापिकेयं प्रबोधनी ।
कथं न सेव्यते मूढ़ैर्मथुरायां किमन्यत: ॥”*॥
अथ विशेषत: प्रबोधन्यां श्रीभगवत्पूजादि-
माहात्म्यम् । स्कान्दे तत्रैव प्रबोधनीमाहात्म्ये ।
“येऽर्च्चयन्ति नरास्तस्यां भक्त्या देवन्तु माधवम् ।
समुपोष्य प्रमुच्यन्ते पापैस्ते समुपार्ज्जितै: ॥
बाल्ये यच्चार्ज्जितं वत्स ! यौवने वार्द्धके च यत् ।
सप्तजन्मकृतं पापं स्वल्पं वा यदि वा बहु ॥
शुष्कार्द्रं मुनिशार्दूल ! सुगुह्यमपि नारद ! ।
तत् चालयति गोविन्दस्तिथौ तस्यां प्रपूजित: ॥”
किञ्च ।
“प्रबोधवासरे विष्णो: कुरुते च हरे: कथाम् ।
सप्तद्वीपावनीदाने यत् फलं तद्भवेन्मुने ! ॥”
वाराहे च ।
“कौमुदस्य तु मासस्य या सिता द्वादशी भवेत् ।
अर्च्चयेद्यस्तु मां तत्र तस्य पुण्यफलं शृणु ॥
यावल्लोका हि वर्त्तन्ते यावत्त्वच्चैव माधवि ! ।
मद्भक्तो जायते तावदन्यभक्तो न जायते ॥”*॥
तस्या अनुष्ठानं यथा,—

ब्रह्मोवाच ।

“शृणु मे भक्तित: पुत्त्र ! बोधन्येकादशी हरे: ।
उपोष्या येन विधिना तं विप्र ! प्रवदामि ते ॥
कार्त्तिके शुक्लपक्षे तु दशम्यां नियत: शुचि: ।
स्नात्वा देवार्च्चनं कृत्वा वह्निकार्य्यं यथाविधि ॥
आचान्त: सुप्रसन्नात्मा हविष्यान्नं सुसंस्कृतम् ।
भुक्त्वाचम्य स्वपेत् सम्यक् कृत्वा शौचञ्च पादयो: ॥
रात्रेश्च पश्चिमे यामे समुत्थाय यथाविधि ।
कृत्वा मूत्रपुरीषे तु शौचं कुर्य्यादतन्द्रित: ॥
कृत्वाष्टाङ्गुलमात्रन्तु क्षीरवृक्षसमुद्भवम् ।
भक्षयेद्दन्तकाष्ठञ्च स्नात्वाचामेत् प्रयत्नत: ॥
स्पृष्ट्वाङ्गानि तथाङ्घ्रिञ्च चिरं ध्यायेज्जनार्द्दनम् ।
अतसीपुष्पसङ्काशं कमलाक्षं चतुर्भुजम् ॥
शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गपीतवस्त्रं किरीटिनम् ।
प्रसन्नवदनं देवं सर्व्वलक्षणलक्षितम् ॥
ततश्चाभ्युदये वारि हस्तेन परिगृह्य च ।
कुशान्वितं प्रगृह्णीयात् नियमं विष्णुतुष्टये ॥
ध्यात्वा जलं गृहीत्वा तु भानुरूपं जनार्द्दनम् ।
दत्त्वार्घ्यं दापयेत् पश्चात् करतोयेन मानवम् ॥
एवमुच्चारयेद्वाक्यं तस्मिन् काले महामुने ! ।
एकादश्यां निराहार: स्थित्वा चैवापरेऽहनि ।
भोक्ष्येऽहं पुण्डरीकाक्ष ! शरणं मे भवाच्युत ! ॥
एवमुक्त्वा तत: सम्यक् नित्यकर्म्म सुकर्म्मधी: ।
समर्पयेद्विधानेन विष्णुं संपूजयेन्मुने ! ॥
सहस्रसंख्यया सुस्थ: सावित्त्रीं संजपेद्द्विज: ।
सर्व्वपापक्षयकरीं व्रतस्य परिपूर्त्तये ॥”

इति पाद्मोत्तरखण्डे १२६ अध्याय: ॥ * ॥

अथ प्रबोधकालनिर्णय: । भविष्ये ।
“आ-भा-का-सितपक्षेषु मैत्रश्रवणरेवती ।
आदिमध्यावसानेषु प्रस्वापावर्त्तनादिकम् ॥”
पाद्मे ।
“पौष्णशेषो यदा नास्ति मैत्राद्यमपि नो निशि ।
द्वादश्यामपि तत् कुर्य्यादुत्थानं शयनं हरे: ॥
निशि स्वापो दिवोत्थानं सन्ध्यायां परिवर्त्तनम् ।
अन्यत्र पादयोगेऽपि द्वादश्यामेव कारयेत् ॥”
वाराहे च ।
“अपादनियमस्तत्र स्वापे वा परिवर्त्तने ।
पादयोगो यदा न स्याद्दक्षेणापि तदा भवेत् ॥”
किञ्च स्कान्दे ।
“रेवत्यन्तो यदा रात्रौ द्वादश्या च समन्वित: ।
तदा विबुध्यते विष्णुर्दिनान्ते प्राप्य रेवतीम् ॥
रेवत्यादिरथान्तो वा द्वादश्या च विना भवेत् ।
उभयोरप्यभावे तु सन्ध्यायाश्च महोत्सव: ॥”
वाराहे च ।
“द्वादश्यां सन्धिसमये नक्षत्राणामसम्भवे ।
आ-भा-का-सितपक्षेषु शयनावर्त्तनादिकम् ॥”
अतएव पुष्करपुराणे ।
“यस्य यस्य तु देवस्य यन्नक्षत्रं तिथिश्च या ।
तस्य देवस्य तस्मिंश्च शयनावर्त्तनादिकम् ॥” *॥
अथ भगवत्प्रबोधनविधि: ।
“शयन्यामिव निष्पाद्य महापूजां जलाशये ।
कृष्णं नीत्वाथ सङ्कल्पं कृत्वा तत्र प्रबोधयेत् ॥”
तत्र मन्त्र: ।

“ब्रह्मेन्द्ररुद्राग्निकुवेरसूर्य्य-
सोमादिभिर्वन्दितपादपद्म: ।
बुध्यस्व देवेश जगन्निवास !
मन्त्रप्रभावेण सुखेन देव ! ॥

इयन्तु द्वादशी देव प्रबोधार्थं विनिर्म्मिता ।
त्वयैव सर्व्वलोकानां हितार्थं शेषशायिना ॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ गोविन्द ! त्यज निद्रां जगत्पते ! ।
त्वयि सुप्ते जगत् सुप्तमुत्थिते चोत्थितं भवेत् ॥
गता मेघा वियच्चैव निर्म्मलं निर्म्मला दिश: ।
शारदानि च पुष्पाणि गृहाण मम केशवेति ॥”
उत्तिष्ठोत्तिष्ठेत्यत्र क्वचिच्चैवम् ।
“त्वयि सुप्ते जगन्नाथे जगत् सुप्तं भवेदिदम् ।
उत्थिते चेष्टते सर्व्वमुत्तिष्ठोत्तिष्ठ माधवेति ॥”
वाराहे च ।

“ब्रह्मेन्द्ररुद्रैरवितर्क्यभावो
भवानृषिर्वन्दितवन्दनीय: ।
प्राप्ता तव द्वादशी कौमुदाख्या
जागृष्व जागृष्व च लोकनाथ ! ॥
मेघा गता निर्म्मलपूर्णचन्द्र:
शारद्यपुष्पाणि च लोकनाथ ! ।
अहं ददानीति च भक्तिहेतो-
र्जागृष्व जागृष्व च लोकनाथ ! ॥”

श्रुतिश्च । “इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदं समूढ़मस्य पांशुले” इत्यादि ।
“ततस्तत्पात् समुत्थाप्य कृष्णं घण्टादिनिस्वनै: ।
तीरे सुखं निवेश्याथ प्रार्थयेत्तदनुग्रहम् ॥
तथा हि तृतीयस्कन्धे श्रीब्रह्मस्तुतौ ।

“सोऽसावदभ्रकरुणो भगवान् विवृद्ध-
प्रेमस्मितेन नयनाम्बुरुहं विजृम्भन् ।
उत्थाय विश्वविजयाय च नो विषादं
माध्व्या गिरापनयतात् पुरुष: पुराण: ॥”

इति ।

“तत: पुष्पाञ्जलिं दत्त्वा संस्थाप्य विधिवत् प्रभुम् ।
नीराज्य न्यासपूर्व्वञ्च वस्त्रादीनि समर्पयेत् ॥”
तथा च ब्राह्मे ।
“एकादश्यान्तु शुक्लायां कार्त्तिके मासि केशवम् ।
प्रसुप्तं बोधयेद्रात्रौ भक्तिश्रद्धासमन्वित: ॥
नृत्यैर्गीतैस्तथा वाद्यैरृग्यजु:साममङ्गलै: ।
विना पणवशब्दैश्च पुराणश्रवणेन च ॥
वासुदेवकथाभिश्च स्तोत्रैरन्यैश्च वैष्णवै: ।
सुभाषितैरिन्द्रजालैर्भूमिशोभाभिरेव च ॥
पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैर्दीपवृक्षै: सुशोभनै: ।
होमैर्भक्ष्यैरपूपैश्च फलै: शाकैश्च पायसै: ॥
इक्षोर्विकारैर्मधुना द्राक्षाक्षौद्रै: सदाडिमै: ।
कुठेरकस्य मञ्जर्य्यां मालत्या नवनेन च ॥”
नवनं पुष्पविशेष: ।
“हृद्याभ्यां श्वेतरक्ताभ्यां चन्दनाभ्याञ्च सर्व्वदा ।
कुङ्कुमालक्तकाभ्याञ्च रक्तसूत्रै: सकुङ्कुमै: ॥
तथा नानाविधै: पुष्पैर्गन्धैर्वीरक्रयाहृतै: ॥”
एवमेव प्राय: पाद्मे च । तथा स्कान्दे च ।
“बहुपुष्पैर्बहुफलै: कर्पूरागुरुकुङ्कुमै: ॥
हरे: पूजा विधातव्या कार्त्तिके बोधवासरे ॥”

इति ॥

“इत्थं कृत्वा महापूजां महानीराजनं तथा ।
स्वव्रतान्यर्पयेत् कृष्णे सपुष्पाक्षतवारिणा ॥
वेदस्तुत्यादिना स्तुत्वा स्वस्त्यस्त्वित्यादिना प्रभुम् ।
संप्रार्थ्य गीतवाद्यादिघोषैरारोहयेद्रथम् ॥”
तथा च भविष्योत्तरे श्रीकृष्णयुधिष्ठिरसंवादे ।
“महातूर्य्यरवे रात्रौ भ्रामयेत् स्यन्दने स्थितम् ॥
उत्थितं देवदेवेशं नगरे पार्थिव: स्वयम् ।
दीपोद्योतकरे मार्गे नृत्यगीतसमाकुले ॥”
अथ रथयात्रामाहात्म्यं भविष्योत्तरे तत्रैव ।
“यं यं दामोदर: पश्येद्रथस्थितो धरणीधर: ।
तं तं प्रदेशं राजेन्द्र ! सर्व्वं स्वर्गाय कल्पयेत् ॥”
किञ्च ।
“यावत्पदानि कृष्णस्य रथस्याकर्षयेन्नर: ।
करोति क्रतुभिस्तानि तुल्यानि नरनायक ! ॥
रथस्थं ये निरीक्षन्ते कौतुकेनापि केशवम् ।
देवतानां गणा: सर्व्वे भवन्ति श्वपचादय: ॥
स्त्रियोऽपि मुक्तिमायान्ति रथयात्रापरायणा: ।
पितृमातृभर्त्तृकुलं नयन्ति हरिमन्दिरम् ॥
कुर्व्वन्ति नर्त्तकीरूपं रथाग्रे कौतुकान्वितम् ।
अप्सरोभि: सह क्रीड़ां कुर्व्वन्तीन्द्राश्चतुर्द्दश ॥
ये रथाग्रे प्रकुर्व्वन्ति गीतवाद्यादि मानवा: ।
देवलोकात् परिभ्रष्टा जायन्ते मण्डलेश्वरा: ॥
मौख्येन स्यन्दनस्याग्रे गायमानाश्च गायका: ।
वादकै: सह राजेन्द्र ! प्रयान्ति हरिमन्दिरम् ॥
रथोत्सवे मुकुन्दस्य येषां हर्षोऽपि जायते ।
तेषां न नारकी पीड़ा यावदिन्द्राश्चतुर्द्दश ॥
रथोत्सवस्य माहात्म्यं कलौ वितनुते हि य: ।
पुण्यबुद्ध्या विशेषेण लोभेनाप्यथवा नर: ॥